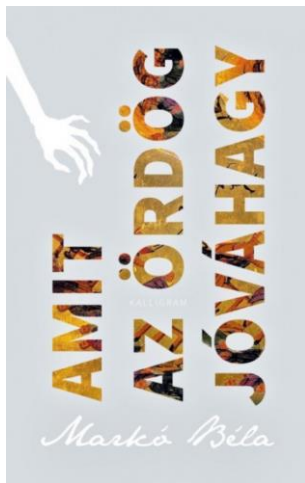

VARGA BETTI

Fegyelem és a lázadás

MARKÓ BÉLA: AMIT AZ ÖRDÖG JÓVÁHAGY.
SZONETTEK

Kalligram Kiadó
Budapest, 2019
151 oldal, 3000 Ft

Szonettek, festmények, kompozíciós rend mindenütt. 2013. december 14. és 2018. augusztus 21. között írt szonettek sorakoznak időrendben az *Amit az ördög jóváhagy* kötetben. Mi lehet izgalmas abban, ha pusztán a keletkezés sorrendjében követi egymást közel másfélszáz szonett? A katonás fegyelemmel felsorakoztatott kvartinák és tercínák mögött virtuóz játékok, ironikus-humoros megoldások bolygatják fel a rendet. A forma ritmikai, zenei, tartalmi felszabadítása és a rendszerbe foglalt motivikus kapcsolatok együtt különleges vers- és kötetélményt adnak.

A nem ritkán tematikus blokkokká összeálló, olykor párversekként is olvasható egymást követő szonettek egy költői gondolkodás működését is feltárják. A kompozíció másik erős pillére a ciklikusság: az idő és a témák körbejárása – például a nagyböjtök idején született versekben a bűnbánat, az áldozatvállalás visszatérő képei, vagy a nyarak a tenger-nél, az ősz és a tél menetrendszerűen borúsabb, számvető hangulata – sűrűbb szövésű köteté tesz az egyébként is több szállal összefonódó verseket.

A keresés kényszere – talán ezzel írható le az az erő, ami ott munkál a kötet egésze mögött. Mi lakozik a festékrétegek alatt? Mit rejthet egy sötét folt a vásznon, mit lepleznek a ruhák redői, mit vet ki a partra a tenger? Hol vannak, hová vezetnek az alkotáson hagyott nyomok – legyen szó festményről, épületről, versről, a teremtett világról? Ahogy a szonettek beszélője a festmények vonalaiban, foltjaiban próbál „egy-egy üzenetre lelni” (47), úgy keresi a soráthajlásokban, a szabályos és szabálytalan szonetrészletekben az olvasó is az értelmezés kapaszkodóit. Talán nincs is vége az egymásra olvasható motívumoknak, befogadói/értelmezői lehetőségeknek – a szonettek 14 sorában „minden benne van, s nincs benne semmi” (44), „és tizenötödik sor soha sincsen, / mert ami nincsen, abban van az Isten” (83).

A művészetköziség, a médiumok összekapcsolása – az egyes szonettek mottóiként szerepeltetett festmények, épületek, terek –, valamint a metanarratív versrészletek egyszerre erősítik és gyengítik az értelmezői stratégiákat, támpontot adnak és elbizonytalanítanak. Nyilván emiatt is jut az alkotó–teremtő–Isten párhuzamnak központi, lényegi szerep. És adja magát, tehetnének hozzá, a medialitás felőli olvasás. Kockázatos vállalkozás kötetet gyúrni mind-ebből. Ugyan az iménti felsorolás önmagában is sűrű, mégis a motivikus-tematikus elemek ismerőségével járó kiszámíthatóság és a szonettforma kötöttsége együtt monotonná, automatikussá tehetné a kötetet, hiszen ilyen gazdagságú és előtörténetű anyag esetében nehéz valódi mélyfúrást végezni, az eredmény – ahogy azt a verseskötetek kiadói dömpingjében is tapasztalhatjuk – gyakran csak felszínesség, utánzás, ismétlés lesz. *Az Amit az ördög jóváhagy* azonban mozgalmas, reflexív kötet, olyan versvilág, amibe könnyű belefeledkezni.

Az ajánlók a derűs melankóliát emelik ki, és valóban, a főként létösszegző, szembesítő versek és a súlyos motívumok ellenére – vagy inkább: ezekkel együtt – *az Amit az ördög jóváhagy* a könnyed elegancia kötete. A sűrűségük és súlyuk miatt is nyomasztó gondolatokat azonban nemcsak a derű ellensúlyozza, a kötet gyakran él a humorral is. A humorral lazított gondolatok mintaverse is lehetne az Andy Warhol *Csokoládényúl* című képe által ihletett szonett, az *Édes száj*: a tömegkultúra, a populáris és a szépművészet elemeiből játékosan-ritmikusan építkező vers csattanós zárlata olyan, mint a cukorsokk utáni kijózanodás. A humorral (fel)pörgetett vers a záró tercinában nyelvet vált, a játékoságot hirtelen elnyomja a puritánság – amit még inkább felerősít a szonettszabály megsértése, a formai szakaszváltáshoz képest megkésett tartalomváltás. A profán és a szent komikus összecsúsítása eredeti képek során keresztül jelenik meg újra és újra a kötetben, például Rubik-kockázó Kronoszként (*Kronossal az Égei-tengeren*). Ezt használja termékenyen a *Házi áldás* című ars poetica szerkezeti-tartalmi feszültségeiben, kifordított rigmusaiban (pl. „mert ami nincsen, abban van az Isten”), vagy a *Bent árnyéket vet* a szuggesztív zárásban: „s jól látszik végre, hogy nincsen különbség // tartósan élet és halál között, / akár egy gyermek, Isten átszökött / a kerítésen, csupán ennyi történt.”

A hiány, a nincs képei megrendítően sokszor kerülnek az alkotó-teremtő erő mellé. A világot teremtő Isten, a művészet remekeit alkotó zseni, a versét író költő vagy éppen az ösztönösen formáló természet megmosolyogtató ügyetlenkedéseiben, hibáiban ott a végzet. Meghatározó a „hiába”-élmény, a teremtés (legyen szó festőről vagy Istenről) titkai kifürkészhetetlenek maradnak. A miértre adott válasz hol ironikus („a mindenható fejében / az élethűen megformált világ / kiszorította a fantáziát” – 93), hol az esetlegesben („az elhullt szavakból // előbb-utóbb mondat lesz valahol” – 109), hol az elrendeltetésben (*Az idő születése*) gyökerezik. Ez az ingadozás összefügg az időrendbe állított versekkel: váltakozásuk ciklikus, ahogy az év szakaszaihoz kapcsolódó témák, hangulatok fel-feltűnése is.

A kompozíciót szervező ciklikusság, körköröség ugyanakkor az élet metaforája is, és elmenté a örökkévalónak, a múlhatatlannak: „s az emlékezet éppen úgy végtelen, akár a nemlét” (31), „csak ébren forgolódik / az Úr: miénk a lét, övé a nemlét” (97). *Az Amit az ördög jóváhagy* szonettjeiben visszatérően, a motívumok rendszerében is következetesen mutatkozik meg ez a törvényszerűség. A teremtő erő/zseni az öröklétet az alkotáson keresztül éri el („folyton körbejár / be sem végzett még, s letörölne már / mert addig él, amíg valamit alkot” – 114), a létezés elnyerő teremtmények sorsa az elmúlás („a víz homokká őrli hőseink / s új Akhilleuszt gyúr majd a homokból” – 148).

A kötet legizgalmasabb részei azok, amikor erőteljes nézőpontváltással élnek a versek: amikor a profán felől látatja a szentet (a *Még nem az öröklét* szonett, különösen a megihlető Rubens-képpel, a *Levétel a keresztéről*-lel együtt), vagy amikor a műalkotás felől szemléli az alkotót. A műalkotás (és több szonettben: a modell) kiszolgáltatottsága, a megörökített pillanatok mögötti élet (érzések, aktusok, sorsfordító pillanatok) összekapcsolása a kötet címével drámai feszültséget eredményez, és a Rubik-kockázó Kronossal kicsalt mosoly már meg is fagyott.

A hirtelen, a forma szabályaival nem feltétlenül harmonizáló tartalmi-hangulati váltások éberren tartják az olvasót, ez az éberség a motívumok burjánzása miatt szükséges is. Itt megingt csak a koncepciózus alkotót dicsérhetjük: ahogy a Markó-sonettek, úgy a kötet motívumai is egyszerre rendezettek és burjánzók. A kötet (és a Markó-líra) nagy visszatérői a fény, a kert, a zene, a veréb (madár). A lehetséges értelmezések egyetlen ösvényén elindulva is láthatóvá válik ez a fegyelmezett burjánzás: a kert jelentésmezője bibliai, egyetemes költészeti, általános kulturális értelmezések felé is nyit, például a kötet legkülönbözőbb pontjain az édenkert, az Arany János-i kert, a műveltség-művelődés idéződik fel. A különböző jelentések olykor találkoznak, metszéspontjaik a kötet legszebb versei közé tartoznak, ilyen például a kötet utolsó harmadában, számos élmény után a *Bent árnyéket vet* című szonett.

Ha a kert-motívumot kiszélesítjük, és a 'behatárolt saját terület'-ként értelmezzük, a kötet közepén olvasható *Lábjegyzet Babitshoz* szonett felé is kanyarodik az ösvényünk. Megismerhető-e a világ – kérdezi Babits beszélője *A lírikus epilógjában* (egy szintén mesteri szerkesztésű kötetben). „Egy láthatatlan vonalon belül, / amit már annyiszor próbáltam eddig, / és mindig működött, reggeltől estig / járok-kelek, míg arrébb jól megül // egy házőrző, talán maga az Úr, / vagy csak egy eb (...)” (87) – szól a Markó-sonett beszélője, és a zárlatban folytatja, „s reménykedem, hogy szabadulhatok, / mert hátha mégis lakható a semmi”. Ez a „de-markációs vonalak” által határolt versvilág önmagában is végtelen terepnek tetszik.

„Kitölteni egy szinte végtelen / testet megint” (7) – ezzel a másfél sorral nyit az *Amit az ördög jóváhagy* kötet. A Markó-kötet szonettjeiben a megannyi allúzió, mediális és intertextuális játék úgy áll össze erős verskötetté, hogy maga az egyszerű rendezőelv is jelentéssé válik, a vázat pedig egy tudatosan formált versvilág adja. A záró versek egyikében újra felsejlik a babitsi kérdés, a határátlépés nyugtalanító lehetőségének gondolatával: „hiszen fel is zabálja / Isten, amit teremt, s már nem találja / saját testét: neki is vége lesz.” (142)